

Senmesolitiska lämningar i Övre sydsbogen

Arkeologisk forskningsundersökning 2017

RAÄ 2079, Jungfrun 1:1, Misterhult socken, Oskarshamns kommun, Kalmar län, Småland

Kenneth Alexandersson, Anna Karin Karlsson, Ludvig Papmehl-Dufay

Arkeologisk rapport 2024:42

MUSEIARKEOLOGI SYDOST
– en del av Kalmar läns museum

Senmesolitiska lämningar i Övre sydsbogen

Arkeologisk forskningsundersökning 2017

RAÄ 2079, Jungfrun 1:1, Misterhult socken, Oskarshamns kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Kenneth Alexandersson, Anna Karin Karlsson, Ludvig Papmehl-Dufay
Copyright	Kalmar läns museum 2024
Redaktion	Anna-Karin Karlsson, Stefan Siverud
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-98-2848 från Lantmäteriverket
Förlag	Kalmar läns museum
ISSN	1400-352X
Omslagsfoto	Daniel Lindskog

Innehåll

Sammanfattning	7
Inledning	8
Landskap, topografi och fornlämningsmiljö	10
Syfte och frågeställningar	12
Metod och genomförande	13
Resultat	15
Tolkning	21
Referenser	24
Tekniska och administrativa uppgifter	25
Bilagor	26

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Sammanfattning

Under fem dagar i april 2017 genomfördes återigen en arkeologisk forskningsundersökning på ön Blå Jungfrun i norra Kalmarsund. Vid den förra undersökningen som genomfördes 2014 undersöktes delar av ett kulturlager som låg under och framför ett naturligt klippöverhäng (L1957:8766). Vid samma tillfälle konstaterades också att det fanns stenålderslämningar på en sandig platå inom Övre Sydsbogen (L1955:4359). På platån öppnades en mindre sökruta där det redan under grästorven framkom ett mörkt och sotigt lager. Det konstaterats dessutom att det fanns rikligt med slagen kvarts strax under grästorven, varvid undersökningen avbröts och rutan lades igen (Alexanderson m.fl. 2015). En översiktlig sondering med jordsond visade att det sotiga lagret hade en relativt stor utbredning.

Vid det nu genomförda fältarbetet fokuserades det på boplatlämningarna i den Övre sydsbogen.

Inledningsvis genomfördes en sondering över ytan med geosond för att avgränsa det sotiga lagrets utbredning. Därefter genomfördes den arkeologiska undersökningen som endast berörde en mycket begränsad yta, där totalt 4,75 m² undersöktes. Vid undersökningen konstaterades att det fanns ett ca 30 cm tjockt kulturlager innehållande en stor mängd bearbetad kvarts, kvartsit och flinta. Aktiviteterna daterades till perioden senmesolitikum-tidigneolitikum genom fynd av mikropån, tvärpilar och ett par bitar tidigneolitisk keramik. I den undre delen av lagret påträffades rester efter en härd, samt ett stolphål.

Det genomfördes även en begränsad inventeringsinsats som visade på lämningar från historisk tid, samt en fotodokumentation av de sentida, 1800–1900-tals ristningar som finns på ön som tillkom under perioden då Blå Jungfrun användes för stenbrytning.

Inledning

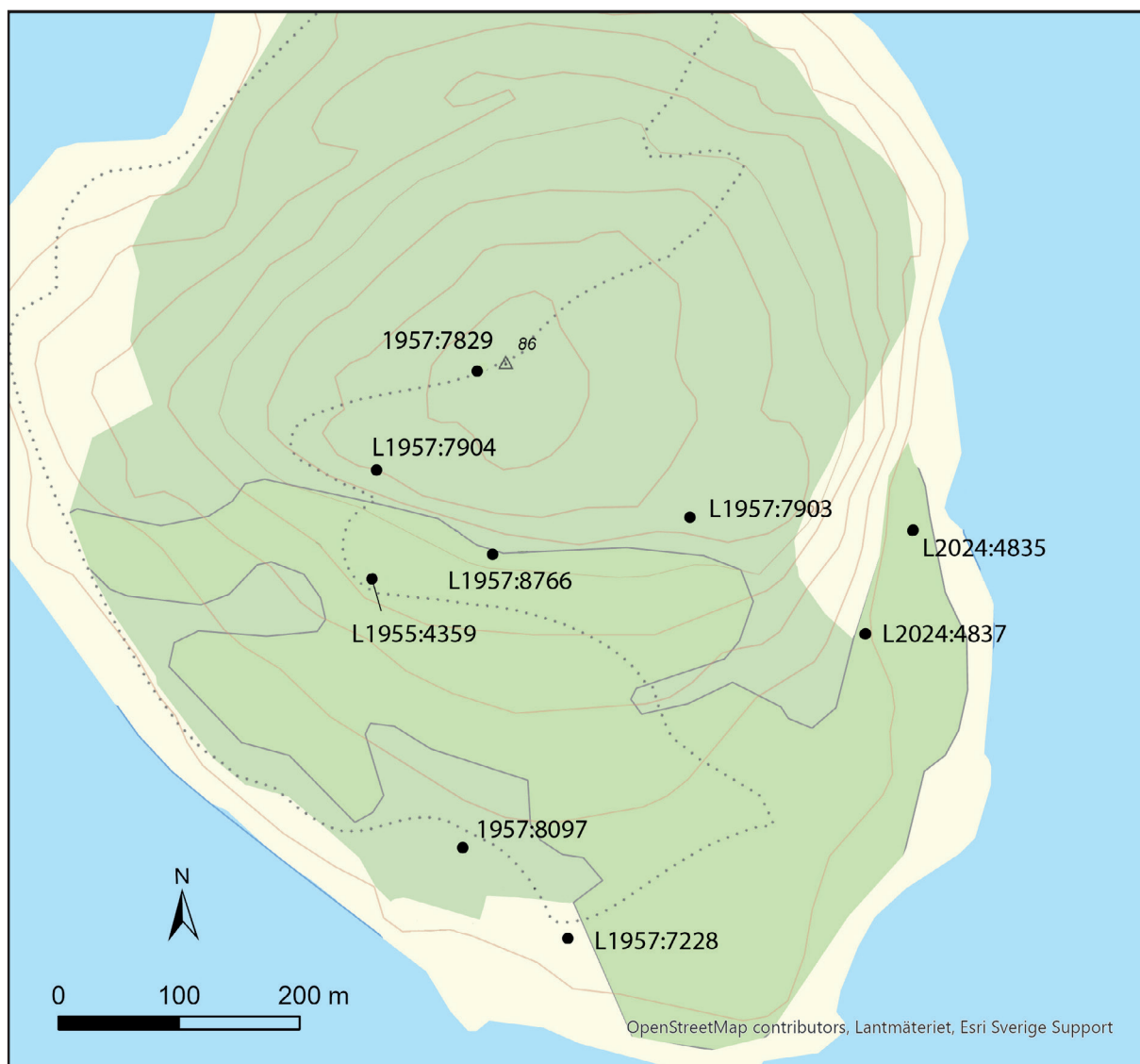
Ön Blå Jungfrun i Kalmarsund är en sägenomspunnen plats som i århundraden både fascinerat och avskräckt. Berättelser om häxor som årligen samlas för att möta den onde själv, går långt tillbaka i tiden. Från mitten av 1500-talet finns historier om ett kvinnligt övernaturligt väsen, till vilken landstigare offrade kläder och föremål och därmed vann hennes beskydd (Olaus Magnus 1555). Samtidigt har ön länge utgjort ett viktigt landmärke som även använts för att spå väder. Blå Jungfrun tycks vara en plats som ”i alla tider” förknippats med olika sorters tabun och mytologiska föreställningar, i sådan grad att den kan betraktas som ett monument i sig självt. Samtidigt är förvånansvärt lite känt om människors förhållande till och närvaro på ön under gångna tider.

De många grottorna och klippöverhängen på Blå Jungfrun har länge varit kända och lett till tankar om tidig bosättning. Redan på 1930-talet genomfördes fosfatanalyser av jordprover från grottorna *Kyrkan* och *Jungfrukammaren*, där den senare uppvisade kraftigt förhöjda fosfatvärden vilket stärkte misstankarna om långvarig bosättning (Nordenskjöld 1948:93). Före 2014 års fältarbete hade inga systematiska arkeologiska undersökningar genomförts på blå Jungfrun. Endast två fornlämningar var registrerade, labyrinten

”Trojeborgen” som beskrevs redan på 1700-talet av Linné samt en boplats som registrerades 2001 sedan slaget stenmaterial hittats under och framför ett klippöverhäng. Ett antal platser runt om på ön är registrerade som ”övrig kulturhistorisk lämning”, innefattande såväl platser med tradition som stenbrott och sentida ristningar.

2014 års arkeologiska undersökning (Alexandersson m.fl. 2014) kunde fastställa att det under klippöverhänget (L1957:8766) fanns ett kulturlager vars tjocklek uppgick till minst 65 cm vid mynningen. Även slaget stenmaterial av framför allt kvartsit, samt ben av säl tillvaratogs här. Den arkeologiska undersökningen kunde även konstatera förekomsten av ett större sammanhängande kulturlager i Övre Sydsbogen, samt skålgropsförekomst i grottan Kyrkan (Ibid).

Inför 2017 års undersökning var syftet därmed att i möjligaste mån klargöra huruvida spåren av mänsklig aktivitet i Jungfrukammaren och i Övre Sydsbogen var samtida med de aktiviteter som företagits vid framför allt klippöverhänget, dels att inventera och fotodokumentera ön med avseende på synliga forn- och kulturhistoriska lämningar (fig. 1, tabell 1).

Figur 1. Karta över Blå Jungfrun, med lokalerna som omnämns i rapporten markerade med lämningarnummer (se tabell 1). För övriga registrerade lämningar på Blå Jungfrun hänvisas till den nätbaserade tjänsten Fornsök.

Tabell 1. Tabell över de lämningar på Blå Jungfrun som omnämns i texten (se fig. 1)

Lämningarnummer	Lämningstyp	Namn
L1955:4359	Boplats	Övre sydsbogen
L1957:7228	Labyrint	Trojeborgen
L1957:7829	Ristning	
L1957:7903	Grotta	Jungfrukammaren
L1957:7904	Grotta	Kyrkan
L1957:8097	Ristning	
L1957:8766	Boplats	Klippöverhängen
L2024:4835	Husgrund	Prästgård
L2024:4837	Husgrund	Jordkula

Landskap, topografi och fornlämningsmiljö

Blå Jungfrun utgör en 66 hektar stor ö belägen mellan Byxelkrok på norra Öland och Oskarshamn på fastlandet. Dess högsta punkt mäter 86,5 m ö h. Berggrunden utgörs av rödaktig, grovkornig granit vilket skiljer sig radikalt från Ölands ordoviciska kalksten. Blå jungfruns yta uppvisar skarpa kontraster i terräng och topografi, där den norra delen domineras av kala hållmarker med klyftor och sänkor. Den södra delen är betydligt lägre och flackare samt bevuxen med lövskog. Sedan 1926 är Blå Jungfrun nationalpark.

För 14 000 år påbörjades isavsmältningen i de östra delarna av nuvarande Småland och stora mängder smältvatten ansamlades i den Baltiska issjön. Landhöjningen gjorde att de högst belägna delarna av Blå Jungfrun blev synliga för ca 13 700 år sedan. För ungefär 11 600 år sedan började den Baltiska issjön att dräneras via Mellansverige, vilket fick dramatiska följder. Den inledande sänkningen anses ha varit mycket snabb; på 1–2 år sänktes Baltiska issjön med 25 m (Björk 1995). Före tömningen låg Blå Jungfruns högsta punkt ca 25 m över den dåtida vattenytan, ett par år senare hade Jungfruns höjd fördubblats. För de människor som då vistades i trakten måste skeendet upplevts som mycket dramatiskt (t.ex. Alexandersson & Papmehl-Dufay 2019). Vid denna tid låg Blå Jungfrun mer isolerat än idag. För ca 11 000 år sedan låg den norra delen av Öland under vattnet, möjligen hade de första mindre sandrevlarna börjat höja sig över vattenytan, medan den första större landytan åt öster utgjordes av Gotland. Det var först efter littorinatransgressionen som det som vi idag ser som norra Öland började formas.

Idag finns det ett närmare 20-tal registrerade lämningar på Blå Jungfrun, både fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Nere vid södra hamnen återfinns den stenlabyrint som beskrevs av Carl von Linné redan 1741 (L1957:7228) och är en av de mer välkända fornlämningarna. Labyrinten består av en 18 m bred spiral av gråstenar som lagts i 13 varv på en klippvall. På den södra udden finns även ett flertal historiska lämningar som har med den stentäkt som bedrevs på ön vid sekelskiftet 1800/1900, bl.a. spår av räls och klippblock som blivit kvar efter den sista brytningen.

Grottorna Kyrkan och Jungfrukammaren är båda registrerade i fornlämningsregistret som Övrig kulturhistorisk lämning, "Grotta med tradition" (L1957:7904 respektive L1957:7903). Grottorna är belägna mellan 60–70 m ö h och har således legat över vattenytan redan för ca 12 000 år sedan. Mellan dessa båda grottor, Kyrkan och Jungfrukammaren, fanns en registrerad stenåldersboplats under ett klippöverhäng där fynd av slaget stenmaterial hade påträffats tidigare (L1957:8766) (Alexandersson et.al. 2015).

Efter 2014 års fältarbete blev bilden av fornlämningsmiljön på Blå jungfrun fylligare. Under klippöverhängen, L1957:8766, undersöktes fyra stycken 50 x 50 cm stora sökrutor vilket resulterade i fynd av bl.a. sälben och slaget stenmaterial. Det fyndförande lagret begränsades till en ca 6 x 8 m stor yta, och visade sig ställvis vara uppemot 70 cm tjockt. En träkolsbit från den nedra mittersta delen av lagret ¹⁴C-daterades till 7040–6695 f.Kr. (kal. 2σ). I ytan på lagret fanns enstaka moderna lämningar i form av porslinskärvar.

Figur 2. Mortelskålen i grottan Kyrkan. Ringen har placerats i mortelskålen för att göra den tydligare.

Det samlade fyndmaterialet och dateringen visade att klippöverhänget lockat till sig olika aktiviteter under lång tid, från tidigmesolitikum in i modern tid.

Grottan Kyrkan är belägen drygt 100 m NV om klippöverhänget och utgörs av en 24 m lång naturlig spricka i graniten där de innersta 8 m utgör den egentliga grottan. Inne i grottan noterades en mortelskål i fast berg (fig. 2), samt längst in en knacksten inkilad i en spricka i berget. Lämningarna tillsammans med avsaknaden av tjocka kulturlager inne i och framför grottan gör att Kyrkan tolkades som en plats av rituell karaktär (Alexandersson m.fl. 2015). I grottan Jungfrukammaren noterades spår efter omfattande eldning intill grottans västra vägg, där det

rakt ovanför eldstaden bildats en ca 10 cm djup och 60 cm i diameter stor fördjupning i bergväggen.

I den Övre Sydslogen identifierades en boplatstyta med ett tjockt kulturlager som innehöll rikligt med kvartsavslag. Ett stycke västerut gjordes ytterligare fynd av slagen kvarts, vilket tillsammans med topografin indikerade att boplatslämningarna kunde vara spridda över ett större område. Kunskapen om vilka aktiviteter som fanns representerade på platsen begränsade sig till bearbetning och tillverkning av redskap i kvarts.

Både Övre Sydslogen och Jungfrukammaren ingår i 2017-års undersökning och resultaten följer i nedanstående rapport.

Syfte och frågeställningar

Det är belagt att Blå Jungfrun sedan 1500-talet varit förknippad med folktro och inbäddad i ett mytologiskt skimmer (se bl.a. Olaus Magnus 1555 (Gidlund1976)). Samtidigt har ön länge utgjort ett viktigt landmärke. Trots detta hade inga systematiska arkeologiska undersökningar genomförts innan undersökningen 2014.

Syftet med 2017-års undersökning var att i möjligaste mån klargöra huruvida spåren av mänsklig aktivitet i Jungfrukammaren och i Övre Sydsbogen var samtida med aktiviteterna som företagits vid framför allt klippöverhängen. Ett annat syfte var att inventera och fotodokumentera ön med avseende på synliga forn- och övriga kulturhistoriska lämningar. Detta arbete innefattade bland annat en inledande fotodokumentation med nattlysning av de registrerade sentida ristningarna.

De två huvudsakliga frågeställningarna som ställts upp inför fältarbetet var följande:

- Hur har grottan Jungfrukammaren använts och under vilken period? Här prioriterades att ¹⁴C-datera härden i Jungfrukammaren.
- Vilken utbredning har boplatsen i Övre Sydsbogen och hur kan denna plats förstås i den omgivande kontexten med stenålderslämningar på Blå Jungfrun? Här ingick även att datera den samma.

En tredje frågeställning gällde ristningarna på Blå Jungfrun:

- Hur kan ristningarna på Blå Jungfrun förstås och har dessa uteslutande sentida/historiska dateringar?

Det övergripande målet med fältinsatsen var att klargöra om det sparsamma kända fornlämningsbeståndet på Blå Jungfrun var en realitet eller om lämningarna förbisetts i äldre forskning och tidigare inventeringar.

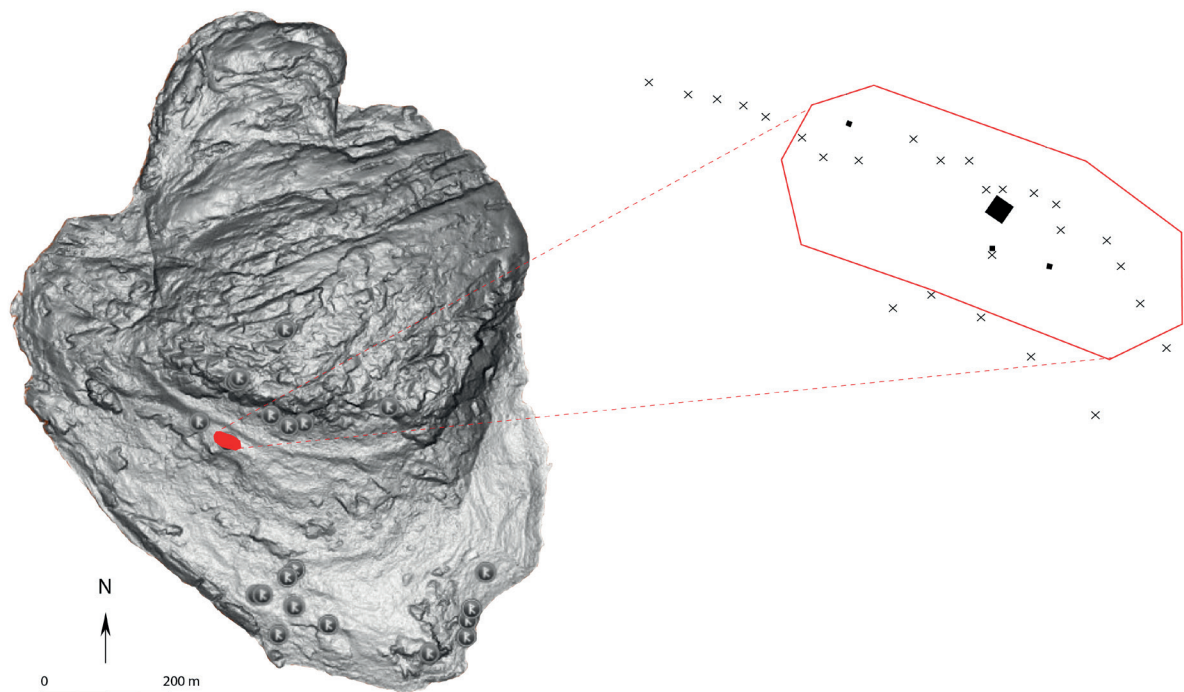
Metod och genomförande

Fältarbetet genomfördes av fyra personer under fem dagar i slutet av april 2017. Arbetet inbegrep arkeologisk undersökning, inventering, fotodokumentation och provtagning, enligt beskrivning nedan. Utöver den arkeologiska personalen på tre personer från Kalmar läns museum och Linnéuniversitetet, deltog även en professionell fotograf. Samtliga ingrepp och påträffade lämningar mättes in med GPS, beskrevs och dokumenterades för redovisning i den skriftliga rapporten. Redan i fält kunde gavs länsstyrelsen möjlighet att följa fältarbetets resultat via interaktiva kartor genom det digitala arbetsflödet IDA.

Inventering

Inventeringen genomfördes systematiskt inom de södra och centrala delarna av ön. Syftet var dels att avgränsa de kända lämningarna, dels att se om det finns ytterligare okända lämningar. Inventeringen genomfördes som okulär besiktning av områden där lämningar skulle kunna påträffas. Detta inkluderar boplatzlågen, möjliga lågen för ristningar och gravar. Vid inventeringen användes även jordsond.

Arbetet med att lokalisera och dokumentera ristningar, som sedan tidigare varit kända från ön,

Figur 3. En skuggkarta över Blå Jungfrun med boplatzåtan vid Övre sydsbogen markerad i rött. Till höger en projekterad bild av boplatzåtan med de undersökta ytorna markerade som svarta kvadrater. Kryssen markerar platserna där det sonderades för att avgöra kulturlagrets tjocklek och utbredning.

hade som syfte att dels dokumentera de kulturhistoriska ristningarna, dels att utesluta att andra typer av ristningar, t.ex. från bronsåldern, förekom på hållarna. Alla ristningar nattlystes och fotodokumenterades.

Provgrävning

De registrerade boplatslämningarna i Övre Sydsbogen utgjordes av ett punktojekt i FMIS. Boplatsens reella utbredning var inte känd innan 2017-års undersökning. För att få ett bättre kunskapsunderlag genomfördes en provgrävning med en sammanlagd yta på totalt 4,75 kvm. I anslutning till den plats där slagen kvarts noterades vid inventeringen 2014 öppnades en 4 kvm stor sammanhängande yta. Efter detta genomfördes en kartering med jordsond inom platåläget för att begränsa kulturlagrets utbredning. För att se om kulturlagrets fyndinnehåll uppvisade rumsliga skillnader fördelades resterande 0,75 kvm över kulturlagret i form av tre kvartsmeterrutor.

Vid undersökningen i Övre Sydsbogen skalades först vegetationsskiktet av och den jord som grävdes upp lades tillfälligt på en presenning. Detta för att minimera markskador och göra det möjligt att återställa marken till ursprungligt skick direkt efter undersökningens avslutande. Kulturlagret grävdes skiktvis med skärslav och samtliga identifierade fynd togs tillvara.

Inne i grottan Jungfrukammaren togs en mindre provruta upp i anslutning till brandskadan i den västra väggen. Träkol från hådden tillvaratogs för C14-datering.

Publika insatser

I samband med fältarbetet 2014 visade det sig finnas ett stort allmänintresse för undersökningen och dess resultat. Under 2017 års fältarbete satsades det mer på att nå ut till allmänheten. Alla steg i arbetsprocessen fotodokumenterades av fotograf Daniel Lindskog. En stor del av arbetet filmades även och finns att ta del av som Youtube-video av Arkeologibyrån.

Blå Jungfrun-projektet visades för allmänheten på Himmelsberga museum den 21 augusti 2017 inom projektet Experimentellt kulturarv, där Linnéuniversitetet var huvudman. Resultaten har även publicerats i Populär Arkeologi under hösten 2017. En presentation av årets resultat hölls även för Blå jungfruns vakter (maj 2017), på Ölands folkhögskola i maj, samt guidning på ön (20 juli 2017) för allmänheten. Den andra guidningen, planerad till 25 juli 2017 fick tyvärr ställas in p.g.a. dålig väderlek. Den 26 september presenterades resultaten i en föreläsning vid Linnéuniversitetet. Resultaten har även uppmärksamats av National Geographic, Vetenskapsradion i P1 och presenterats på flera internationella konferenser, bl.a. EAA och Mesolithic in Europe (se t.ex. Alexandersson m.fl. 2021).

I samband med fältarbetet genomfördes även en fotodokumentation med avseende på synliga fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Detta arbete utfördes av fotograf Daniel Lindskog från Arkeologibyrån.

Sedan undersökningen 2017 har även informationsskyltar tagits fram tillsammans med Länsstyrelsen i Kalmar.

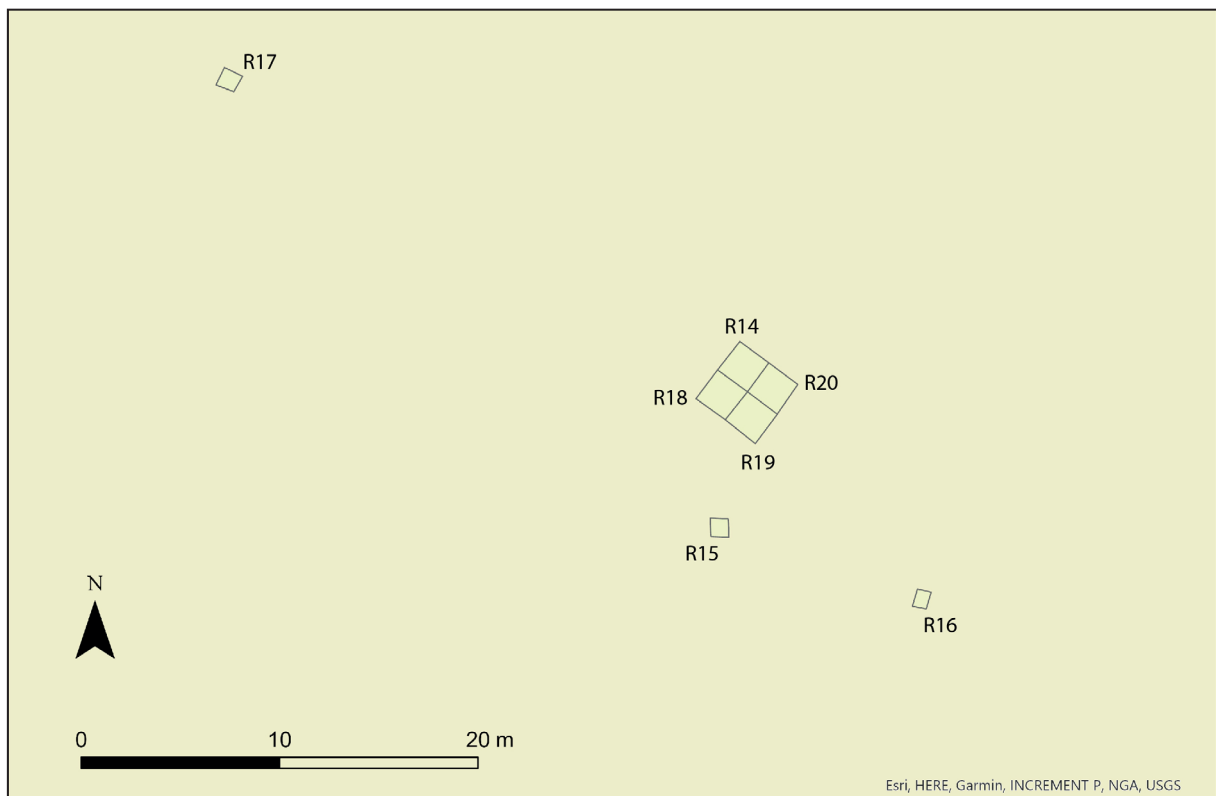
Resultat

Undersökningen i Övre Sydsbogen

I samband med fältarbetet på Blå Jungfrun 2014 konstaterades att det fanns ett tjockt och sotigt kulturlager i den Övre Sydsbogen med ett rikligt inslag av bearbetad kvarts. Kulturlagret noterades i en sökruta, varför dess utbredning inte var känt. Vid den nu genomförda undersökningen utfördes en sondering för att klargöra kulturlagrets utbredning. Lagrets konstaterades vara drygt 230 m² stort. Som mäktigast var lagerföljden närmare 50 cm, där själva kulturlagret som mest utgjorde 25–30 cm.

I länsstyrelsens beslut gavs tillstånd att som mest undersöka 5 m². Av dessa kom 4 m² att undersökas i en sammanhängande yta. Utöver detta undersöktes 3 stycken 50 x 50 cm stora rutor fördelade över ytan (fig. 4), vilket innebär att den totala undersökningsytan var 4,75 m² stor.

Vid undersökningen av de fyra sammanhängande kvadratmetrarna konstaterades att det fanns ett sotigt kulturlager direkt under grässvålen (fig. 5). Det noterades inte några stratigrafiska skillnader i kulturlagret som grävdes i stick om 10 cm. Vid undersökningen av de fyra sammanhängande

Figur 4. Fördelningen av provrutor över ytan i Övre Sydsbogen, samt deras numrering.

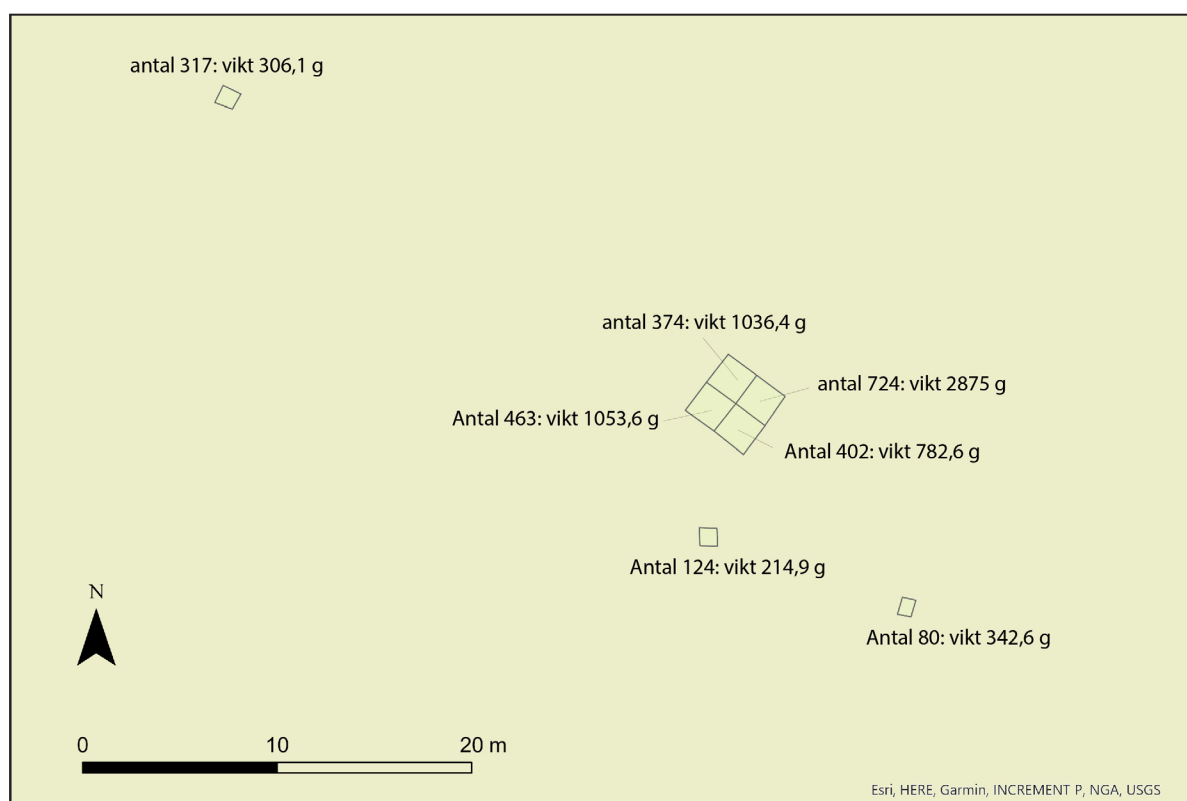
Figur 5. Den största ytan som undersöktes efter avtorvningen. Strax under grässvålen noterades att det fanns ett tydligt inslag av sot och kol samt enstaka skörbrända stenar.

rutorna noterades att mängden eldpåverkad sten varierade över ytan, vilket tolkades som rester efter hårdar.

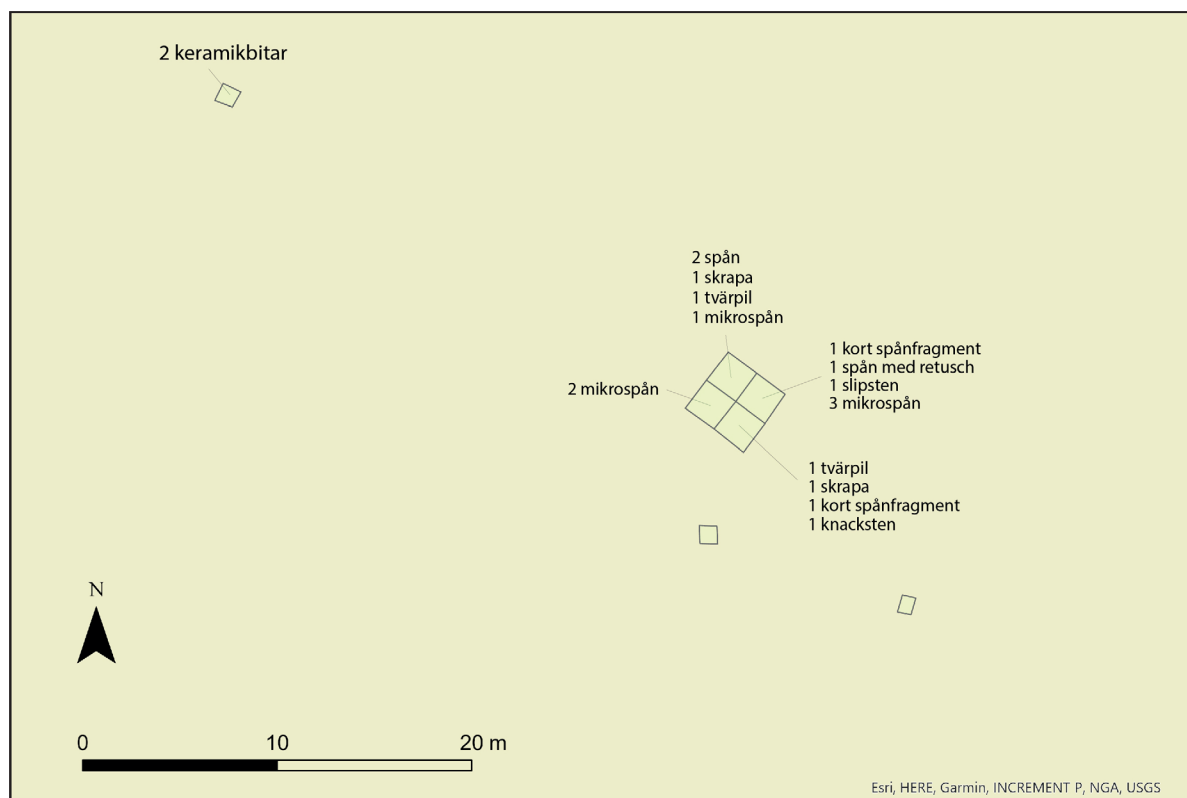
Vid undersökningen framkom ett stort fyndmaterial som nästan uteslutande utgjordes av litiskt material. Totalt tillvaratogs 2488 bitar slaget stenmaterial, en knacksten, ett slipstensfragment, två keramikbitar och ett järnföremål. Med tanke på den begränsade undersökningsytan måste detta anses som ett mycket rikligt fyndmaterial (fig. 6). Stora delar av det litiska materialet härrör från redskapstillverkning och det dominerande råmaterialet utgjordes av kvarts och kvartsit. Råmaterialen som användes vid verktygsproduktionen finns inte naturligt i den lokala berggrunden. En del av råmaterialen som ingick har sitt ursprung i några av de klapperstensfält som finns på ön. Klapperstenen utgörs till stor del av kvartsit, men det ingår även en mindre mängd kvarts, porfyr och hälleflinta (fig. 7, tab. 2). En del av

Råmaterial	Antal	Vikt
Kvarts	2021	2317,1
Kvartsit	360	4215, 3
Sydsandinavisk flinta	53	32,3
Kristianstadflinta	27	16,4
Ordovicisk flinta	5	6,5
Flinta (obest)	13	4,1
Porfyr	2	4,7
Hälleflinta	1	0,1
Bergart (obest)	3	15,9

Tabell 2. Tabellen visar på antalet och vikten av de råmaterial som i det fyndmaterial som tillvaratogs vid undersökningen.

Figur 6. Antalet tillvaratagna fynd per ruta. Notera att rutorna är olika stora. Sett till undersökt yta är fyndmängden som störst i rutan längst i nordväst.

Figur 7. Antalet diagnostiska redskap och artefakter tillvaratagna i de olika rutorna.

Figur 8. Vid undersökningen tillvaratogs två tvärpilar en i sydkandinavisk flinta. Den andra i kristianstadflinta.

råmaterialen förekommer inte lokalt utan utgörs av olika typer av flinta som kristianstadflinta, senon-/danien flinta och ordovicisk flinta. De olika flintornas naturliga förekomst ligger som närmast i västra Blekinge, sydvästra Skåne respektive på Öland.

Huvuddelen av de formella redskap, spån och mikrospån som finns i fyndmaterialet är tillverkade i något typ av flinta. Det enda undantaget utgörs av ett mikrospån i kvarts. Ser man till kärnorna utgörs det uteslutande av bipolära kärnor i kvarts. Detta skulle möjligen kunna indikera att spånen och mikrospånen inte är tillverkade på plats utan kommit till platsen i färdig form.

I materialet finns två tvärpilar tillverkade av avslag vilket skulle kunna indikera att de har en

neolitisk datering (fig. 8). Detta skulle passa bra med de två keramikskärvor som framkom vid undersökningen. Skärvorna är odekorerade, men av neolitisk karaktär.

Undersökningen i Jungfrukammaren

Den undersökning som gjordes i Jungfrukammaren i samband 2017 års fältarbete begränsades till att endast omfatta provtagning i härdesterna under den hållighet som fanns i ena bergväggen i grottan (fig. 9). Det var av stort intresse att få en datering på härden, för att säkerställa om aktiviteterna i grottan, kan vara samtida med de som företogs i klippöverhängen och Övre Sydsbogen.

Analysen av träkolet som tillvaratogs i härden visar att den har en datering till historisk tid och

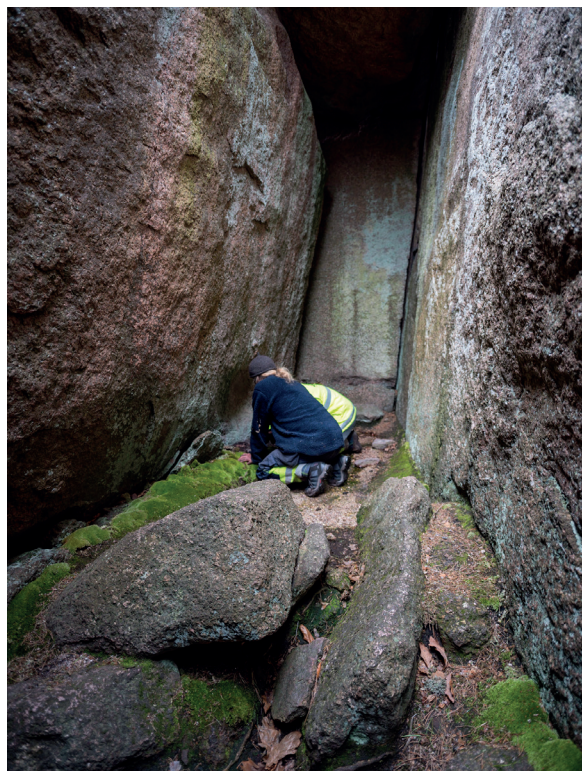
ligger mellan 1526–1803 AD (2 σ). Det kunde konstateras att aktiviteterna i Jungfrukammaren inte var samtida med de kända aktiviteterna i Kyrkan eller vid klippöverhänget.

Med tanke på det stora tidsspannet går det inte att säga vad grottan har använts till, mer än att den sannolikt har använts som tillfälligt skydd för sjömän och fiskare vilka under kortare perioder sökt skydd på Blå jungfrun.

Inventeringen

Ristningar (L1957:7829, L1957:8097)

Inventeringen visade att alla de ristningarna som påträffades kunde spåras till tiden för stenbrytningen på Blå jungfrun, sent 1800- och tidigt 1900-tal. Dessa bestod bl.a. av skepp inristade på berget, samt namn och hemort på de som arbetat ute på ön (fig. 10). Inga ristningar som påträffades var forntida.

Figur 9. Grottan Jungfrukammaren där håligheten i bergväggen syns på vänstra väggen.

Figur 10. Ristning i släpljus. De kända ristningar som finns på Blå Jungfrun kan föras till stenbrytningsperioden.

Figur 11. Jordkula under stenblock.

Jordkula (L2024:4837)

Vid inventeringen på Blå Jungfruns östra sida noterades ett större plant klippblock som mätte 8 x 3,5 meter och låg i sydväst–nordöstlig riktning (fig. 11). Under klippblockets västra del fanns ett grävt utrymme ca 3 x 2 stort, med en ingång i dess sydöstra hörn. Längs stenblockets västra änden fanns en 0,9 meter lång kallmur, vilken fungerade som vägg. I jordkulans nordvästra hörn fanns en eldstad med en rökgång/skorsten.

Husgrund (L2024:4835)

Det finns uppgift om att Carl von Linné landsteg vid Prästkås när han besökte Blå Jungfrun på sin öländska resa 1741. Vid den nu genomförda inventeringen dokumenterades resterna efter en mindre husgrund vid Prästkås. Husgrunden är liten och mäter ca 4 x 3 meter i storlek och har varit uppdelat i två rum. Huset har varit byggt upp mot ett större stenblock, som fungerat som en ersättning till dess östra gavel.

Det finns berättelser om att fiskare gått i land och sökt skydd på ön vid dåligt väder. Huset skulle kunna vara byggt som tillfälligt skydd av sjöfare. Det är svårt att datera huskonstruktionen mer än att den härrör från historisk tid.

Tolkning

En av frågeställningarna var att ta reda på hur grottan Jungfrukammaren har använts samt att datera den samma. Dateringen till 1526–1803 AD (2σ) gör det svårt att lägga fram en mer utförlig tolkning än att Jungfrukammaren sannolikt har använts av sjömän och fiskare som sökt tillfälliga skydd här när de vistats under kortare perioder, t.ex. vid hård väderlek

Historiskt sett var landstigningsplatsen på Blå jungfrun Prästkås. Den huslämning som finns här skulle därmed kunna vara uppförd som tillfälligt skydd för sjöfarande. Under vilken period som denna hus närmare skulle vara uppförd är svårt att säga, förutom att det är under historisk tid. Organiskt material för datering finns heller inte bevarat i anslutning till ruinen. Detsamma gäller tolkningen för den hålighet som påträffades under ett stort klippblock med kallmurning och rester efter eldstad samt en rökgång/skorsten. Det går inte göra några mer långtgående tolkningar än att denna också är skapad av sjömän som sökt skydd för hårt väder.

När det gäller undersökningen av Övre sydsbogen, låg de nu undersökta boplatlämningarna på en platå strax nedanför ancylustransgressionens strandvall. Fyndmaterialet som framkom var omfattande och tillvaratogs i ett sotigt kulturlager som ställvis var uppemot 35 cm tjockt. Fynden utgjordes i det närmaste uteslutande av litiskt material, endast två keramikskärvor utgjorde undantagen. Antalet fynd som tillvaratogs i de 4,75 kvadratmetrar som undersöktes utgjordes av närmare 2 500. Fyndmaterialets råmaterial-sammansättning från Övre sydsbogen visar på en dominerande andel lokala råmaterial som

kvarts och kvartssit. I fyndmaterialet finns även en mindre mängd kristianstadflinta och senon-/danien flinta som visar på kontakter söderut. Vid en sondering inom platåläget visade det sig att det sotiga kulturlagret återfinns inom en cirka 200 kvadratmeter stor ytan. Räknar man antalet fynd per undersökta kvadratmeter kan detta vara en av de fyndrikaste lokalerna i Kalmar län.

Vilken form av aktivitet som kulturlagret speglar är värre att svara på. Det sotiga kulturlagret innehöll en del skörbränd sten som sannolikt kommer från härdar som blivit omrörda av samtida aktiviteter inom ytan. Fyndmaterialet i sig visar att det förekommit bearbetning av litiskt material inom ytan. Det framkom däremot inget i lagret som visar på andra aktiviteter, som t.ex. matavfall i form av brända ben eller förkolnade hasselnötsskal. Avsaknaden av brända ben känns igen från lämningarna vid klippöverhänget som undersöktes 2014 (Alexandersson m.fl. 2015). Vid klippöverhänget hade dock kemiska processer gjorts att de obrända benen bevarats. De då undersökta lämningarna visade på jakt av huvudsakligen säl. Den typologiska dateringen på de nu undersökta lämningarna är dock ca 1500–2000 år yngre än den ¹⁴C-datering som gjordes på träkol vid klippöverhänget.

Den typologiska dateringen av lämningarna vid Övre sydsbogen ligger inom perioden senmesolitikum/tidigneolitikum och bygger på förekomsten av mikrospon, tvärpilar och tidigneolitisk keramik. Lyfter man blicken och ser till Kalmarsundsregionen i stort finns det ett antal fyndrika boplatser som dateras till denna period. Gemensamt är att de ligger vid åmynningar och

laguner längs kusten. Platserna har fungerat som viktiga hållpunkter i de lokala bosättningsmönstren och som viktiga knutpunkter i de interregionala kontaktnäten. Runt de större boplatserna finns ofta ett flertal mindre lokaler spridda i landskapet (Alexandersson 2001).

Från Blekinge i söder och upp till Oskarshamnsområdet finns ett 10-tal lokaler av dessa platser som liknar varandra genom placering och ofta stora fyndmängder (Alexandersson 2001; 2017:40ff). I södra delen av Kalmarsund mynnar ett flertal mindre åar, t.ex. Hagbyån, Hossmoån och Ryssbyån, vid vars utlopp det finns större boplatser. Ser man till området innanför Blå Jungfrun finns även där en liknande bild. Vid Lövshult, väster om Påskalavik finns en fyndrik boplatz invid en dåtida lagun i Lillåns mynningsområde (Edenmo 2001). En annan lokal, Lilla Mark, ligger vid mynningen av den vik som då sträckte sig från dagens Oskarshamn in mot Döderhult i väster. På 1930-talet undersökte Erik Bellander en boplatz vid Lilla Mark inför omläggningen av riksväg 13 (idag E22). Vid en efterföljande undersökning på lokalen 1977 framkom tre terrasser på olika nivåer med lämningar som representerade olika tider. På den översta terrassen daterades lämningarna till senmesolitikum, medan de daterades till tidigneolitikum på den nedersta terrassen. På den mellersta terrassen var dateringarna blandade (Svedberg 1988, Edenmo 2001). En tredje lokal ligger norr om Oskarshamn vid Virkvarn, på stranden av den lagun som då fanns vid Viråns utlopp. Det har endast utförts en mindre arkeologisk undersökning i området (Sundström 1998), men vid en riktad fältinventering tillvaratogs ett stort antal lösfynd med material som daterades till senmesolitikum/tidigneolitikum (Dahlin 2004).

Mötesplatserna vid åmynningar och laguner längs kusten har setts som mötesplatser där lokala grupper sammanstrålat under delar av året. Platser som varit viktiga för att hålla ihop de kontaktnät som knutit samman olika grupper och regioner, genom t.ex. byteshandel, fester och

återkommande ritualer. Mötesplatserna bör ha varit lätta att hitta och återkomma till. Om man färdats längs kusten har åmynningar och kustnära laguner varit lätta att känna igen och återkomma till. På samma sätt har Blå Jungfrun varit en viktig hållpunkt i landskapet som inte varit möjlig att förbise. Vid denna tid låg vattennivån cirka 20 meter över dagens och Blå Jungfrun höjde sig cirka 60–65 meter över havet. Detta innebar att öns profil var synlig mot horisonten på lång håll. Med tanke på placeringen, dateringen och den stora fyndmängden väcks frågan om lokalen vid Övre sydsbogen ingår i samma nätverk med stora samlingsplatser. Den ligger visserligen inte vid en åmynning, men på en plats som varit synlig på långt håll.

Den nu genomförda undersökningen har väckt fler frågor än svar. Vid framtida undersökningar finns det några frågeställningar som det blir av största vikt att försöka närma sig.

Hur lång tidsperiod representerar kulturlagret? Kulturlagret har bara daterats typologiskt vilket kan vara problematiskt. För att kunna bekräfta dateringarna med större noggrannhet skulle det vara viktigt med ¹⁴C-dateringar av material från kulturlagret med låg egenålder, från olika nivåer. I detta arbete blir det viktigt med makrofossilanalyser. Det blir också viktigt att se vilken kronologisk relation det finns mellan lämningarna i klippöverhängen och Övre sydsbogen. Lämningarna vid klippöverhängen daterade genom träkol som tillvaratogs cirka 30 cm ner i kulturlagret. Med andra ord skulle det kunna finnas aktiviteter samtida med lämningarna i Övre sydsbogen i de övre delarna av lagret i klippöverhängen.

Vilka aktiviteter har avsatt kulturlagret? Det tjocka kulturlagret visar på en omfattande aktivitet, samtidigt är innehållet enahanda. Avsaknaden på t.ex. brända ben och andra rester efter kosthållet är intressant, men skulle kunna bero på att det endast är en mindre del av den faktiska bosättningsytan som är undersökt. Vid

eventuella framtida undersökningar är det av stor vikt att genomföra makrofossilanalyser. Det blir också viktigt att fördela rutor över större delar av ytan för att se om det finns en rumslig variation i lämningarna som visar på olika aktiviteter.

Vilka aktiviteter speglar det litiska materialet? I det omfattande litiska fyndmaterialet är antalet kärnor fåtaliga och saknas helt i de icke lokala materialen. Är de mikrospån och spån som finns i fyndmaterialet tillverkade på plats? Möjligen finns det en rumslig variation i lämningarna och att frånvaron av kärnor snarare är en effekt av den begränsade yta som undersökts. Det blir också vara viktigt att genomföra slitspårsanalyser på det litiska materialet för att se om redskapen kan visa på olika aktiviteter. Speglar flintredskapen aktiviteter som hör till säljakt i form av styckning av djurkroppar och beredning av skinn, eller finns det en större variation av redskap i materialet.

Ristningarna på Blå jungfrun kunde konstateras vara uteslutande historiska och härröra från stenbrytningen som företogs på ön under sent 1800- och tidigt 1900-tal. Detta förstärker bilden av att Blå jungfrun användes mycket intensivt under

mesolitikum, men att användningen av ön minskade drastiskt från tidigneolitikum och fram tills historisk tid. Det är en påfallande skillnad från de rika lämningarna som finns både på fastlandet och på Öland (se bl.a. Widholm 1998; Fallgren 2006; Alexandersson et.al. 2015).

Det kan inte uteslutas att ön efter mesolitikum varit befäst med någon form av tabu. Ett sådant antagande skulle möjligen kunna stärkas av att det faktum att när ön omnämns för första gången i historiska källor, anses den vara en plats kopplad till mytologi och sägner som berättar att det ger otur om man nämner dess namn. Hur långt bakåt i tiden som det är möjligt att spåra det onda ryktet går i dagsläget inte att konstatera. Dock skulle frågan kunna undersökas närmare genom fler dateringar av Klippöverhänget och Övre sydsbogen för att säkerställa när aktiviteterna faktiskt upphör. En riktad inventering för att säkerställa att inga depositioner från sten- eller bronsåldern finns i neddraget läget, skulle också vara väsentlig för förståelsen av platsen och för att utesluta att inga lämningar finns på ön efter tidigneolitikum och fram till historisk tid.

Referenser

- Alexandersson, K. 2001. Möre i centrum. Mesolitikum i sydöstra Kalmar län. ur *Möre historien om ett småland*. E22-projektet Kalmar läns museum. red Magnusson G. sid 111–128.
- Alexandersson, K. 2017. Stenålder. ur Oskarshamn före Oskarshamn: Från islossning till reformation. Red Goldhahn, J. Oskarshamn. sid 21–58.
- Alexandersson, K. (2015) Ölandsprojektet – att inventera ett landskap. In K.-H. Arnell and L. Pappmehl-Dufay (eds.) *Grävda minnen. Från Skedemosse till Sandby Borg, Årsboken Kalmar län 2012–2015*, 22–35. Kalmar, Kalmar läns museum, Kalmar läns hembygdsförbund, Länsstyrelsen i Kalmar län.
- Alexandersson, K. & Pappmehl-Dufay, L. 2019. "First Contact" – Den äldsta etableringsfasen i Kalmarsundsområdet. Ur *Från jägare till Stomän*. Red Lekberg, P., Lundholm, S. & Victor, H. s 25–45.
- Alexanderson, K., Andersson, A-K. & Pappmehl-Dufay, L. 2015. *Fornlämningar på Blå Jungfrun. Arkeologisk inventering och provgrävning 2014*, Jungfrun 1:1, Oskarshamns kommun, Misterhult socken, Småland. Arkeologisk rapport 2015:04. Kalmar läns museum.
- Alexandersson, K., Andersson, A-K. & Pappmehl-Dufay, L. 2021. Secrets of Blue Maiden: The archaeology of a virgin island in the Baltic. Ur *Foraging Assemblages, Volume 1*. Ed Borić, D., Antonović, D. & Mihailović, B. Serbian Archaeological Society, The Italian Academy for Advanced Studies in America, Columbia University. Belgrade & New York. sid 337–344.
- Björk, S. 1995. A review of the history of the Baltic Sea, 13.0–8.0 ka BP. *Quaternary International* 27:19–40.
- Dahlin, M. 2004. *Fåror i forntidens spår: En studie av sten- och bronsålderns bosättningsmönster med utgångspunkt från specialinventeringen av Misterhults och Döderhults socknar i Oskarshamns kommun*. FOK – Forntid i Oskarshamns Kommun. FOK-rapport 2004:1.
- Edenmo, R. 2001. Stenåldersboplatsen Lilla Mark under 4000 år, Bosättningsmönster, utbytessystem och neolitisering i östra Småland. Projekt Uppdragsarkeologi Övre Grundsjön, Vojmsjön och Lilla Mark Rapport över arkeologiska undersökningar, Rapport 2001:1. Riksantikvarieämbetet. sid 31–69.
- Fallgren, J-H. 2006. *Kontinuitet och förändring: Bebyggelse och samhälle på Öland 200–1300 e Kr*. Uppsala: Institutionen för arkeologi och historia

Olaus Magnus (Gidlund, J) 1976 *Om de Nordiska Folken*. Stockholm: Inst. För folklivsforskning vid Nordiska museet.

Sundström, J. 1998. Virkvarn 1:3, Misterhult socken, Oskarshamns kommun, Arkeologisk undersökning. Rapport 1998. Kalmar läns museum.

Svedberg, Å. 1988. Lilla Mark – en stenåldersboplats. I: Lars Rönnbäck (red). *Fornminnen i en kustbygd*. Oskarshamn. Sid.32–63

Widholm, D. 1998. *Rösen, ristningar och riter*. Lunds Universitet humanistiska fakulteten; Utgåva 23 av Acta Archaeologica Lundensia.

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	431-2875-17
Kalmar läns museums dnr:	33-125-2017
Ansvarig för undersökning:	Kalmar läns museum
Landskap:	Småland
Kommun:	Oskarshamn
Socken:	Misterhult
Fastighet:	Jungfrun 1:1
Fornlämningsnr:	RAÄ 2079
Lämningsnummer:	L1955:4359, L1957:7903,
X koordinat:	6346722 (N)
Y koordinat:	608088 (E)
Latitud:	57°15'2.7"N
Longitud:	16°47'29.3"E
M ö.h.:	42
Fältarbetstid:	2017.04.25–2017.04.29
Antal arbetsdagar:	5
Personal:	Kenneth Alexandersson, Anna-Karin Karlsson, Ludvig Pappmehl-Dufay, Daniel Lindskog
Foto, Du-nummer:	Du 483
Fyndnummer:	KLM 46611:1-118
Fynd:	Fynden förvaras i väntan på fyndfördelning i Kalmar läns museums magasin under sitt KLM-nummer. Fynden finns registrerade i en för ändamålet upprättad Microsoft Access-databas.
Tidsålder:	Senmesolitikum/tidigneolitikum?
Dokumentation:	All dokumentation förvaras på KLM.
Inmätning:	RTK-GPS Koordinater och höjdangivelser i rikets koordinatsystem SWEREF 99 TM och RH2000.

Bilagor

Bilaga 1. Fyndlista	27
---------------------------	----

Fyndlista

KLM 46611:1-118

SM
Misterhult sn
Jungfrun 1:1
Fornl nr: 2079
Arkeologisk undersökning

F nr	Ruta	Anl	Material	Sakord	Typ	Ant	Vikt(g)
1	18		Kvarts	Kärna	Bipolär	1	1,5
2	18		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	0,2
3	18		Kvartsit	Avslag/avfall		3	4,1
4	18		Kvarts	Avslag/avfall		48	30
5	18		Kvarts	Avslag/avfall		146	135
6	18		Kvarts	Kärna	Bipolär	1	5,7
7	18		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		6	0,9
8	18		Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		2	0,2
9	18		Flinta	Avslag/avfall		3	2,1
10	18		Kvartsit	Avslag/avfall		5	111
11	18		Sydsandinavisk flinta	Mikrospån		1	0,1
12	18		Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		2	2,7
13	18		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		3	2,1
14	18		Kvartsit	Avslag/avfall		7	71
15	18		Kvarts	Avslag/avfall		69	91,3
16	18		Sydsandinavisk flinta	Mikrospån		2	0,5
17	18		Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		3	1,2
18	18		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	1,7
19	18		Flinta	Avslag/avfall		1	1,3
20	18		Kvarts	Avslag/avfall		129	224
21	18		Kvartsit	Avslag/avfall		29	368
22	19		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	0,1
23	19		Kvartsit	Avslag/avfall		2	6,5
24	19		Kvarts	Avslag/avfall		24	17,2
25	19		Sydsandinavisk flinta	Pilspets	Tvärpil	1	0,4
26	19		Sydsandinavisk flinta	Avslag med retusch		1	0,5
27	19		Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		1	0,6
28	19		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		3	1,1
29	19		Kvartsit	Avslag/avfall		14	26,2
30	19		Kvarts	Avslag/avfall		95	69,7
31	19		Granit	Knacksten		1	466
32	19		Sydsandinavisk flinta	Kort spånfragment		1	2,3
33	19		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	0,3
34	19		Kvarts	Avslag/avfall		76	121
35	19		Kvartsit	Avslag/avfall		15	168
36	19		Sydsandinavisk flinta	Skrapa	Eggfragment	1	0,3
37	19		Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		1	1,9
38	19		Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		3	3,8
39	19		Ordovicisk flinta	Avslag/avfall		2	2,9
40	19		Kvarts	Kärna	Bipolär	2	13,6
41	19		Kvartsit	Avslag/avfall		16	125
42	19		Kvarts	Avslag/avfall		142	222
43	20		Kvarts	Avslag/avfall		100	20,5
44	20		Flinta	Avslag/avfall		3	0,2
45	20		Kvartsit	Avslag/avfall		5	23,2
46	20		Sydsandinavisk flinta	Mikrospån		2	0,2

47	20	Ordovicisk flinta	Kort spånfragment		1	0,6
48	20	Sydsandinavisk flinta	Avslag med retusch		1	0,5
49	20	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		2	0,7
50	20	Flinta	Avslag/avfall		4	0,3
51	20	Kvarts	Avslag/avfall		174	77
52	20	Kvartsit	Slipsten		1	341
53	20	Kvartsit	Avslag/avfall		29	180
54	20	Ordovicisk flinta	Avslag/avfall		1	2,4
55	20	Sydsandinavisk flinta	Avslag med retusch		1	0,9
56	20	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		2	0,8
57	20	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		3	0,2
58	20	Kvartsit	Avslag/avfall		31	632
59	20	Kvarts	Avslag/avfall		104	105
60	20	Sydsandinavisk flinta	Spån med retusch		1	1,8
61	20	Kristianstadsflinta	Mikrospån		1	0,2
62	20	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		3	0,3
63	20	Kvarts	Mikrospån		1	0,3
64	20	Kvartsit	Avslag/avfall		90	1566
65	20	Kvarts	Avslag/avfall		165	264
66	17	Kvarts	Avslag/avfall		38	19,7
67	17	Keramik	Kärl		1	3,7
68	17	Keramik	Kärl		1	10,9
69	17	Kvartsit	Avslag/avfall		1	3,9
70	17	Flinta	Avslag/avfall		1	0,1
71	17	Kvarts	Avslag/avfall		95	91,4
72	17	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		1	0,5
73	17	Kvarts	Avslag/avfall		101	66,2
74	17	Kvarts	Kärna	Bipolär	1	2,9
75	17	Kvartsit	Avslag/avfall		3	27,4
76	17	Kvarts	Avslag/avfall		76	94
77	15	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	0,2
78	15	Kvarts	Avslag/avfall		22	14,9
79	15	Ordovicisk flinta	Kärna	Bipolär	1	0,6
80	15	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		1	0,3
81	15	Sydsandinavisk flinta	Avslag med retusch		1	0,4
82	15	Kvarts	Avslag/avfall		41	37,7
83	15	Flinta	Avslag/avfall		1	0,1
84	15	Kvartsit	Avslag/avfall		16	113
85	15	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		3	0,7
86	15	Kvartsit	Avslag/avfall		10	20,5
87	15	Kvarts	Avslag/avfall		27	26,1
88	14	Kvarts	Avslag/avfall		39	16,8
89	14	Kristianstadsflinta	Pilspets	Tvärpil	1	1,2
90	14	Sydsandinavisk flinta	Skrapa		1	2,2
91	14	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		2	2,3
92	14	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		9	7,9
93	14	Kvartsit	Avslag/avfall		11	34,5
94	14	Kvarts	Avslag/avfall		67	121
95	14	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		2	1,2
96	14	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		1	0,7
97	14	Porfyr	Avslag/avfall		1	3,6
98	14	Kvartsit	Avslag/avfall		12	174
99	14	Kvarts	Avslag/avfall		41	211
100	14	Hälleflinta	Mikrospån		1	0,1

101	14	Sydsandinavisk flinta	Spån		1	2,1
102	14	Kristianstadsflinta	Spån		1	0,7
103	14	Kristianstadsflinta	Avslag/avfall		3	1,7
104	14	Bergart	Avslag/avfall		2	12,6
105	14	Kvartsit	Kärna	Bipolär	1	27,9
106	14	Kvarts	Avslag/avfall		146	171
107	14	Kvartsit	Avslag/avfall		32	244
108	16	Kvarts	Avslag/avfall		8	3,3
109	16	Kvarts	Avslag/avfall		5	12,1
110	16	Kvartsit	Avslag/avfall		1	49,8
111	16	Kvartsit	Kärna	Bipolär	1	31,8
112	16	Sydsandinavisk flinta	Avslag/avfall		1	0,1
113	16	Kvarts	Avslag/avfall		20	21,7
114	16	Kvartsit	Avslag/avfall		19	199
115	16	Bergart	Avslag/avfall		1	3,3
116	16	Kvartsit	Avslag/avfall		7	10,6
117	16	Kvarts	Avslag/avfall		17	10,8
118	19	Järn	Järnföremål		1	20,5

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

